

Maciej Wojcieszak
(Uniwersytet Gdański)
<https://orcid.org/0000-0002-8150-9751>

Kilka uwag na temat obrazu „idealnego władcy” Teodoryka Wielkiego w świetle „*Variae*” Kasjodora Senatora (część druga)¹

<https://doi.org/10.26881/sds.2024.27.13>

Keywords: Theodoric the Great, image of an “ideal” ruler, Cassiodorus Senator

Wprowadzenie

Obraz „idealnego władcy” Teodoryka Wielkiego był już przedmiotem naszych badań w poprzednim numerze „Studiów z Dziejów Średniowiecza”. W pierwszej części artykułu zawarto informacje wprowadzające, w których został przedstawiony aktualny stan badań, postaci Teodoryka Wielkiego i Kasjodora Senatora oraz omówiono wykorzystane źródła, a także zaprezentowano cechy, jakimi powinien odznaczać się „idealny władca”, a które opisał w *Variae* Kasjodor Senator². Wyodrębniliśmy sześć podstawowych

¹ W przypisach zastosowano następujące skróty: BT – *Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003; *Cod. Th.* – *Codex Theodosianus*; CSEL – *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*; MGH AA – *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*; MGH SRM – *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Merovingicarum*; PG – *Patrologia Graeca*; PL – *Patrologia Latina*; SCh – *Sources Chrétiennes*; SCL XI – *Synodi et Collectiones Legum*, vol. XI, Kasjodor Senator, *Variae*, tłum. A. Kołtunowska – Przedmowa, Księgi I–V, IX, tłum. R. Sawa – Księgi VI–VIII, X–XII, rewizja przekładu i oprac. M Ożóg, H. Pietras, Kraków 2017; *Vox Patrum*.

² Zob. M. Wojcieszak, *Kilka uwag na temat obrazu „idealnego władcy” Teodoryka Wielkiego w świetle „Variae” Kasjodora Senatora (część pierwsza)*, „Studia z Dziejów Średniowiecza” 2023, t. 26, s. 300–333.

cech. Oczywiście należy pamiętać, że z racji charakteru źródeł część z nich ma charakter toposu i powtarza się w wielu obrazach władców, zarówno tych tworzonych wcześniej, jak i później.

Z powodu objętości zebranego materiału w pierwszej części zaprezentowano trzy cechy idealnego władcy, który powinien być: sprawiedliwy i przestrzegający prawa, troszczący się o poddanych, dbający o rozwój państwa. Kolejne trzy cechy: zajmujący się sprawami wojskowymi, umiejętnie prowadzący „politykę zagraniczną”, odznaczający się cnotami chrześcijańskimi i opiekujący się Kościołem, oraz podsumowanie zostaną przedstawione w niniejszej części.

Cechy „idealnego władcy” według Teodoryka Wielkiego w świetle „Variae” Kasjodora Senatora (część druga)

1. Zajmujący się sprawami wojskowymi

Istotnym elementem zarządzania państwem są sprawy związane z wojskiem i wojskowością. Teodoryk nie mógł pomijać tych kwestii, zwłaszcza w okresie intensywnych przemian politycznych na terenach należących do nieistniejącej już zachodniej części Cesarstwa. W czasach ostrogockiego króla doskonale były już znane założenia koncepcji wojny sprawiedliwej, którą wykreował Augustyn z Hippony³, dlatego samo wspomnienie o wojnach oraz chęci ich prowadzenia przez chrześcijańskiego władcę w pierwszej połowie VI w. nie było przez nikogo podważane. Teodoryk w swojej korespondencji akcentował chrześcijańskie wartości moralne, które były potrzebne w czasie prowadzenia działań związanych z wojskowością. Dla króla „sprawiedliwy” podbój był niezwykle ważny, a dobry władca nie miał być okrutnym dla podbitych ludów, tylko łagodnym i łaskawym przewodnikiem, oczywiście z Bożym wstawiennictwem⁴. Jak pisał sam Teodoryk, jego celem było „[...] aby nasi poddani boleli

³ Por. W.R. Stevenson, *Christian Love and Just War. Moral Paradox and Political Life in St. Augustine and His Modern Interpreters*, Macon 1987, s. 37–45; J. Brachtendorf, *Augustine: Peace Ethics and Peace Policy*, [w:] *From Just War to Modern Peace Ethics*, eds. H.-G. Justenhoven, W.A. Barberi, Berlin–Boston 2012, s. 49–70.

⁴ Cassiodorus Senator, *Variae* III, 43, 3, MGH AA XII.

nad tym, że uzyskali nasze panowanie tak późno”⁵. Przede wszystkim jednak idealny władca powinien kierować się wypływającymi z chrześcijańskiego przesłania miłosierdziem i miłością bliźniego⁶. Wojny wszakże, co przyznawał Teodoryk, były nieuniknione i dlatego zawsze należało pilnować obronności kraju oraz być w gotowości do prowadzenia walki⁷.

O tym, że Teoderyk panował w niespokojnych czasach, było dla każdego oczywistością, a potwierdzenia tego znajdujemy w wielu fragmentach analizowanej korespondencji z kancelarii króla. Teodoryk przede wszystkim zwracał uwagę na wydarzenia dziejące się w najbliższym sąsiedztwie jego państwa. Ciężka sytuacja na granicy z Galią (ekspansja Chlodwiga I) oraz w okolicach Splitu zaprzętały na początku VI stulecia głowę Teodoryka⁸. Król zalecał w związku z tymi wydarzeniami (w liście datowanym na lata 507/511), aby nie zwlekać z działaniami i rozdawać ludziom broń oraz prowadzić ćwiczenia wojenne⁹. Nakazywał podejmować je w sposób umiarkowany i konsekwentny, dbając zwłaszcza o to, aby w młodzieży rozpalać ducha walki, by byli do niej chętni i gotowi¹⁰. Dzięki wspomnianym informacjom możemy zauważyć, że Teodoryk był królem, który bardzo dokładnie pracował nad edukacją i strategią wojskową, pragnąc zachęcać młodych ludzi do walki w imieniu państwa, w którym żyli. Teodoryk ponadto zauważał, że zbyt długi okres pokoju nie służył ludziom, którzy z tego powodu tracili zainteresowanie wojną i stawali się niechętni wojowaniu¹¹. To podejście było zapewne efektem obserwacji rozpadającego się Cesarstwa Rzymskiego, poczynionych przez młodego króla. Pokazuje również, że Teodoryk angażował się w wewnętrzną politykę państwa, pragnąc utrzymywać stałą i gotową do walki armię, która będzie w stanie odeprzeć każdego wroga. W innym z listów pisał, że należało każdego oceniać według posiadanych kwalifikacji, przytaczając przykład Gotów, którzy mieli „lubić” wojnę, co należało odpowiednio wykorzystywać w trakcie prowadzonych kampanii wojennych¹².

⁵ *Ibidem*; cyt. polski za: SCL XI, s. 125*.

⁶ *Ibidem* V, 44, 4.

⁷ *Ibidem* V, 10, 1.

⁸ Por. B.S. Bachrach, *Merovingian Military Organization 481–751*, Minneapolis 1972, s. 3–17.

⁹ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 40, MGH AA XII.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem* III, 1, 1.

¹² *Ibidem* I, 24, 1.

Teodoryk w ten sposób wykorzystywał w praktyce umiejętności ludzi zamieszkujących jego państwo.

Król również wspominał o żołnierzach broniących granic państwa, nad którym sprawował pieczę. Podkreślał, że o każdego z żołnierzy należy zadbać, ale najbardziej władca powinien troszczyć się o tych, którzy stacjonowali na limesie, ponieważ była to najcięższa i najbardziej wymagająca służba wojskowa ze względu na zagrożenia ze strony innych władców lub plemion¹³. Król dodawał, że żołnierzom należał się odpowiedni żołd, który w dużej części pochodził z podatków płaconych przez ogół społeczeństwa¹⁴. W tym fragmencie znajdujemy stwierdzenie, że zarówno podatki, jak i urzędy w wojsku nadal pozostawały „tradycyjne”, czyli będące spuścizną administracji rzymskiej¹⁵. Pośrednio świadczy to o kultywowaniu rzymskich idei w państwie Teodoryka.

O tym, że Teodoryk dbał o żołnierzy, może świadczyć przykład Patzenesa. Był na wyprawie wojennej, kiedy niejaki Brandila uprowadził jego żonę Reginę, ponieważ zakładał, że jej prawowity mąż zginie na wojnie¹⁶. Patzenes przeżył i skarżył się u króla, który wyrokiem nakazał Brandili oddać uprowadzoną małżonkę – król uznał, że popełniono w ten sposób cudzołóstwo¹⁷. Jak sprawa potoczyła się dalej, tego niestety nie dowiadujemy się z listu. W przytoczonym przykładzie idealny władca, który był kreowany przez Teodoryka, dbał i okazywał szacunek swoim żołnierzom oraz sprawiedliwie rozstrzygał spory. Warto też dodać, że zgodnie z relacją żyjącego i tworzącego w pierwszej połowie VI w. kronikarza Jordanesa¹⁸, już jako osiemnastoletni młodzieniec Teodoryk odznaczał się znacznymi umiejętnościami dowodzenia i potrafił zapewniać sobie lojalność żołnierzy¹⁹. Znalazło to także potwierdzenie w szybkim zajęciu Italii i poparciu ludności w czasie walk Teodoryka z Odoakerem²⁰. U gockiego kronikarza znajdujemy też krótkie opisy, jak „towarzy-sze” (czyli dowódcy) ostrogockiego króla (już w czasie jego rządów)

¹³ Por. *ibidem* II, 5, 1–2.

¹⁴ *Ibidem* III, 8, 2.

¹⁵ Na temat tych podatków por. O.J. Zimmermann, *The Late Latin Vocabulary of the „Variae” of Cassiodorus*, Washington 1944, s. 222–223.

¹⁶ Cassiodorus Senator, *Variae* V, 33, 1, MGH AA XII.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ A.S. Christensen, *Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths*, Copenhagen 2002, s. 84.

¹⁹ Jordanes, *De origine actibusque Getarum* 282, MGH AA V, 1.

²⁰ *Ibidem* 294.

podbijali dla niego z sukcesami niektóre miasta, wsie i ziemie²¹. Z tego opisu wynika, że Teodoryk nadal pozyskiwał i utrzymywał lojalność żołnierzy, dbając i troszcząc się o nich.

Teodoryk chciał unikać strat w ludziach podczas prowadzenia wojen. Uważał, że idealny władca powinien panować nad sobą²². Samokontrola prowadziła zaś do rozwoju strategicznego myślenia, które polegało na możliwie najdokładniejszym planowaniu ruchów wojennych, zarówno w sprawach defensywnych, jak i ofensywnych²³. Widzimy po raz kolejny, że król myślał o każdym aspekcie polityki militarnej, którą pragnął prowadzić.

Teodoryk także dbał o obronność swego państwa, nakazując prowadzić wiele działań budowlanych. Ich celem była odbudowa lub naprawa murów miast²⁴. Ta rozbudowa była możliwa dzięki świetnie wykształconemu Beocjuszowi, który nadzorował i planował obronność miast²⁵. Ciekawym przykładem tego typu prac budowlanych są umocnienia murów miasta, na które otrzymywali pozwolenie mieszkańcy Katanii²⁶. Mieli to zrobić za pomocą kamieni pochodzących z rozbiórki dawnego amfiteatru, który niszczał i nie służył publice²⁷. W ten sposób król rozstrzygał też kwestie związane z rozwojem miast, znajdując praktyczne zastosowanie dla nieużywanych budowli. Teodoryk również uważał, że przeznaczanie tak dużej ilości drewna z Italii na cele handlowe jest marnotrawstwem. Zaznaczał, że nie chodzi mu o całkowity zakaz handlu drewnem, ale nakłaniał kupców do tego, aby przeznaczali pewną część drewna na budowę okrętów wojennych, które miały zapewnić bezpieczeństwo na morzu²⁸. Obronność państwa była dla Teodoryka bardzo ważna i chętnie podkreślał, że wojskowa ochrona dla prowincji jest jednym z najistotniejszych zadań władcy²⁹.

W oczach Teodoryka bez właściwego podejścia do spraw wojny i wojskowości władca nie mógł liczyć na większe sukcesy w zarządzaniu państwem. Aspekty te były bardzo ważnym elementem

²¹ Por. *ibidem* 300–302, MGH AA V, 1.

²² Cassiodorus Senator, *Variae* III, 1, 2, MGH AA XII.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem* I, 45, 6.

²⁵ Por. *ibidem* I, 45, 3–5.

²⁶ *Ibidem* II, 49, 1.

²⁷ Por. *ibidem* II, 49, 2–3.

²⁸ *Ibidem* V, 16, 2.

²⁹ *Ibidem* V, 12, 1.

propagandy Teodoryka i kształtowania przez niego obrazu idealnego władcy. Władca w czasie prowadzenia wojen powinien kierować się chrześcijańskimi zasadami, odwoływać się do koncepcji wojny sprawiedliwej, odpowiednio traktować podbite ludy oraz dbać o rozwój armii w każdym aspekcie. Zawsze też powinien zwracać uwagę na zwykłych ludzi jako na jednostki, co potwierdzał swoimi działaniami.

2. Umiejętnie prowadzący „politykę zagraniczną”

Pod terminem „polityka zagraniczna” rozumiemy w tym miejscu utrzymywanie stosunków dyplomatycznych pomiędzy władcami. Nie zaliczamy do nich prowadzenia wojen, tym bardziej że o nich nie wspomniano nazbyt często w listach z kancelarii królewskiej Teodoryka. „Polityka zagraniczna” była istotnym elementem troski o państwo oraz jego bezpieczeństwo. Nie tylko przynosiła korzyści w postaci umów handlowych, wspólnych działań przeciwko wrogom, ale odpowiednio prowadzona zapewniała pokój wszystkim zainteresowanym. Oczywiście, jak pisaliśmy w poprzednim podrozdziale, Teodoryk zdawał sobie sprawę, że wojna czasami była nieunikniona, jednak podstawowym obowiązkiem władcy było zagwarantowanie pokoju wewnątrz państwa. „Idealny” władca w wizji Teodoryka powinien zajmować się „polityką zagraniczną” tak, aby chronić jednocześnie wartości chrześcijańskie (oczywiście w rozumieniu przynależności konfesyjnej ostrogockiego króla) i swoich poddanych.

Dla „idealnego” władcy gwarantem pokoju było nawiązywanie przyjaznych stosunków dyplomatycznych z sąsiadami i innymi władcami lub plemionami. Informacje zawarte w listach z kancelarii królewskiej Teodoryka potwierdzały takie założenie. Władca miał obowiązek budować relacje z innymi władcami oparte na przyjaźni i życzliwości. Teodoryk zaznaczał, że nigdy nie było wiadomo, kiedy takie stosunki okazałyby się korzystne, a jednocześnie więcej działań dyplomatycznych dawało znacznie większe szanse na pokój i nienaruszalność państwa w przyszłości³⁰. „Idealny” władca nie powinien podważać znaczenia odpowiednio prowadzonej dyplomacji – organizowanie misji dyplomatycznych oraz

³⁰ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 45, 1, MGH AA XII.

obsadzanie ich właściwymi osobami stanowiły w oczach Teodoryka powinność króla³¹.

Bardzo istotne dla budowania przyjaznych relacji pomiędzy władcami w interesującym nas okresie było przesyłanie sobie podarunków, które miały zapewniać o pokojowych i uczciwych zamiarach. Teodoryk działał w tej kwestii bardzo umiejętnie. W 507 r. do Gundobada, króla Burgundów³², wysłał zegary, które zgodnie z relacją zawartą w liście zachwyciły obdarowanego³³. W liście do króla Warnów również akcentował znaczenie przesyłanych podarunków³⁴. Podobnie wyrażał się w korespondencji z plemieniem Hestów³⁵. W liście do patrycjusza Beocjusza król Teodoryk zwracał się o pomoc w rozmowach dyplomatycznych z królem Franków Chlodwigiem. Poprosił Beocjusza o wybranie najlepszego gracza na lirze, który miał swoim kunsztem oczarować Chlodwiga³⁶. W 507 r. muzykanta wybrano i wysłano do Chlodwiga, który życzliwie go przyjął³⁷.

Podczas przyjmowaniu podarunków władca powinien w opinii Teodoryka wykazywać się honorem. Złoto, które otrzymał w ramach przeprosin od króla Wandalów Trazamunda, Teodoryk odesłał³⁸. Sprawa dotyczyła zdrajcy Gezaleka, którego rzekomo miał przyjąć do swojego państwa Trazamund, co zdenerwowało Teodoryka³⁹. Kiedy się okazało, że były to fałszywe oskarżenia, Teodoryk odesłał złoto, aby pokazać, że król zachowuje się honorowo i ma szacunek do innych władców⁴⁰. Tak powinien właśnie postępować „idealny” władca. Jednocześnie wydarzenie to pokazało, jak dużym respektem wśród innych panujących cieszył się Teodoryk i jak swoim

³¹ Por. *ibidem* II, 6, 1–2.

³² O panowaniu Gundobada (zm. 516 r.) por. J. Favrod, *Les Burgondes. Un royaume oublié au cœur de l'Europe*, Lausanne–Paris 2011, s. 89–104.

³³ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 46, 1, MGH AA XII.

³⁴ Por. *ibidem* V, 1, 1–3.

³⁵ Por. *ibidem* V, 2, 1–3.

³⁶ *Ibidem* II, 40, 17.

³⁷ Por. *ibidem* II, 41, 1–4.

³⁸ *Ibidem* V, 44, 3.

³⁹ *Ibidem*. Gezalek był nieślubnym synem Alaryka II i uzurpował władzę po nim po 507 r., jako że Amalaryk narodzony z córki Teodoryka miał zbyt mało lat, aby zostać królem; por. R. Kasperski, *Amalowie a Wizygoci. Kasjodor i Ablawius – dwie relacje o władzy amalskich królów na Gotami*, SZ 2009, t. 47, s. 12–15. Ponadto złość Teodoryka mogła wynikać z tego, że Trazamund ożenił się z jego siostrą Amalfridą; por. Iordanes, *De origine actibusque Getarum* 299, MGH AA V, 1.

⁴⁰ Cassiodorus Senator, *Variae* V, 44, 3, MGH AA XII.

przykładem budował wzorce postępowania. W liście datowanym na 523/526 r. do Teodohada pisał, że król, jego krewni i najbliżsi współpracownicy zawsze powinni postępować sprawiedliwie i honorowo, ponieważ to właśnie oni dają przykład swoim poddanym i innym władcom, w tym następcom⁴¹.

Teodoryk w działaniach dyplomatycznych kreował się na strażnika pokoju. W liście do burgundzkiego króla Gundobada pragnął wyciszyć jego agresywne zapędy względem innych sąsiadów, aby nie doszło do aktów przemocy⁴². Pokój miał być najważniejszą sprawą dla królów, o czym pisał jeszcze w korespondencji do władców Herulów, Warnów i Turyngów⁴³. W innym z listów wspominał także o Alemanach i opiece nad nimi w myśl zasady, że ci, którzy poproszą go o pomoc, to ją otrzymają⁴⁴. O udzielaniu pomocy w 507 r. Teodoryk zapewniał także Alaryka II, króla Wizygotów⁴⁵, który miał zatargi z Frankami, a Teodoryk chciał uspokoić sytuację bez konieczności używania wojska⁴⁶. Podkreślał łączące Alaryka II i Teodoryka więzy krwi i wspólne cele (m.in. gockie pochodzenie czy fakt, że Alaryk poślubił córkę Teodoryka)⁴⁷. W celu zapewnienia pokoju między swoim zięciem a Chlodwigiem interweniował dyplomatycznie u króla Franków, prosząc o pokój i niepodejmowanie akcji wojskowych⁴⁸. Wiadomo jednak, że działania te speszły na niczym, ponieważ doszło do wojny i Chlodwig wkroczył na tereny Wizygotów, pokonując Alaryka II w bitwie pod Vouillé w 507 r.⁴⁹ Zgodnie z relacją Grzegorza z Tours, Chlodwig osobiście zabił swojego przeciwnika⁵⁰.

Niemniej z przytoczonych relacji z kancelarii królewskiej Teodoryka wynikało, że w ramach umiejętnie prowadzonej „polityki zagranicznej” „idealny” władca powinien przede wszystkim troszczyć się o pokój. Nie wykluczało to koniecznych działań wojennych, jednak najpierw należało uczynić wszystko, aby do zbrojnego

⁴¹ *Ibidem* V, 12, 1.

⁴² Por. *ibidem* III, 2, 1–4.

⁴³ Por. *ibidem* III, 3, 1–4.

⁴⁴ Por. *ibidem* II, 41, 3–4.

⁴⁵ O polityce Teodoryka względem Alaryka II por. H. Wolfram, *History of the Goths*, Berkeley–Los Angeles–London 1990, s. 309–311.

⁴⁶ Por. Cassiodorus Senator, *Variarum* III, 1, 1–4, MGH AA XII.

⁴⁷ *Ibidem*, 4.

⁴⁸ Por. *ibidem* III, 4, 1–4.

⁴⁹ Por. D. Claude, *Geschichte der Westgoten*, Stuttgart 1970, s. 34–50.

⁵⁰ Por. Gregorius Turonensis, *Libri* II, 37, MGH SRM I/1.

konfliktu nie dopuścić. Teodoryk zachowywał się niczym rzymski cesarz dążący do utrzymania powszechnego *pax Romana*.

Niezwyczajnie ważnym elementem „polityki zagranicznej” były małżeństwa dynastyczne, które miały tworzyć mocne więzi między władcami. Teodoryk dostrzegał ich rolę w kształtowaniu przyjaznych stosunków dyplomatycznych⁵¹. Sam Teodoryk wziął za pierwszą żonę córkę Chlodwiga, Audefeldę, chociaż jak zaznacza kronikarz Jordanes, nie zagwarantowało to pokoju między Frankami a Ostrogotami, które to plemiona i tak toczyły między sobą wiele wojen⁵². Wspomniany już Alaryk II, król Wizygotów, pojął za żonę córkę Teodoryka, Teodogotę⁵³. Odpowiednie małżeństwa królewskich córek były fundamentem sojuszy i budowania potężnego państwa, o co powinien troszczyć się król⁵⁴. Kronikarz Jordanes w *Historii Gotów* podawał, że Teodoryk swoje dwie córki, które narodziły się z nałożnic jeszcze w Mezji, wydał za króla Burgundów i króla Wizygotów⁵⁵. Inną córkę, Amalasantę, wysłał jako małżonkę dla dziedzica dynastii Amalów⁵⁶. Oczywiście polityka dynastyczna dotyczyła całej rodziny królewskiej. W jednym z listów Teodoryk pisał o bogatych darach ślubnych i zapewnieniu politycznego oraz militarnego wsparcia dla Herminafrida, króla Turyngów, który poślubił Amalabergę, siostrzenicę Teodoryka⁵⁷. Jordanes z kolei zanotował, że Teodoryk swoją siostrę Amalfridę ożenił z królem Wandalów Trazamundem⁵⁸. Jak widać, „idealny” władca, pragnąc umiejętnie prowadzić „politykę zagraniczną”, nie mógł zapominać o tworzeniu sojuszy poprzez zawieranie małżeństw dynastycznych.

Na stosunki dyplomatyczne w opinii Teodoryka wpływały również działania wewnątrzpaństwowe w stosunku do przedstawicieli innych ludów. Teodoryk zalecał, żeby zawsze dbać o „zagranicznych” gości, których przyjmowało państwo. Jako przykład możemy

⁵¹ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 46, 2, MGH AA XII.

⁵² Jordanes, *De origine actibusque Getarum* 296, MGH AA V, 1. Jordanes patriotycznie jednak podkreślił, że żadnej z potyczek za czasów rządów Teodoryka Ostrogoci nie przegrali. Nie zmienia to jednak faktu, że ta próba związania dwóch dynastii ze sobą ewidentnie Teodorykowi się nie udało.

⁵³ Na temat Teodogoty, zmarłej ok. 502 r., por. M. Hartmann, *Die Königin im frühen Mittelalter*, Stuttgart 2009, s. 19–20.

⁵⁴ Cassiodorus Senator, *Variae* V, 43, 1, MGH AA XII.

⁵⁵ Jordanes, *De origine actibusque Getarum* 298, MGH AA V, 1.

⁵⁶ *Ibidem* 299.

⁵⁷ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* IV, 1, 1–4, MGH AA XII.

⁵⁸ Jordanes, *De origine actibusque Getarum* 299, MGH AA V, 1.

opisać zachowanie króla względem Herulów, którzy otrzymali statek, mający ułatwić im podróż z Rawenny do Pawii, a także zapas jedzenia na pięć dni⁵⁹. Teodoryk w swoim państwie zalecał także, aby Rzymianie oddawali Ostrogotom 1/3 swoich gruntów⁶⁰. Było to trudne zadanie króla, który pragnął budować dobre stosunki między nowymi sąsiadami. W końcu Teodoryk był Ostrogotem. Pragnął jednak także odbudowy Imperium, chciał doprowadzić do asymilacji Ostrogotów z Rzymianami w sposób najmniej uciążliwy dla obu stron i budować państwo silne wewnętrznie. Jak widać w analizowanych relacjach, obraz „idealnego” władcy umiejętnie prowadzącego „politykę zagraniczną” miał polegać także na opiece nad ludami, które gościły lub osiedlały się wewnątrz państwa.

W tworzonym przez Teodoryka wizerunku „idealnego” władcy ważne miejsce zajmowała kwestia umiejętnie prowadzonej „polityki zagranicznej”. Polegało to na nawiązywaniu przyjaznych stosunków dyplomatycznych, dawaniu podarunków czy nawiązywaniu sojuszy przez małżeństwa dynastyczne. W przytoczonych relacjach zauważalna była jednak jeszcze inna tendencja. Teodoryk kreował się na strażnika pokoju, „nowego” rzymskiego cesarza, który działaniami dyplomatycznymi niczym bezstronny arbiter rozstrzygałby spory pomiędzy pomniejszych królami i władcami. Nie zawsze to wychodziło, czego przykładem była śmierć Almeryka II podczas wojny z Frankami. W działaniach króla Teodoryka widać było też chęć podporządkowania sobie kolejnych królów i plemion poprzez działania dyplomatyczne. Teodoryk próbował restaurować Cesarstwo Rzymskie na zachodzie Europy, pisząc chociażby o galijskim senacie, że Rzym (jednocześnie jako ważne miasto w państwie Teodoryka i dawna stolica Imperium) na nowo rozciąga opiekę nad należącymi niegdyś do niego ziemiami⁶¹. Ponadto kronikarz Jordanes dodawał, że nie było za czasów rządów Teodoryka plemienia, którego on nie związały w jakiś sposób ze sobą i państwem ostrogockim⁶², co może potwierdzać nasze wcześniejsze spostrzeżenia.

⁵⁹ Cassiodorus Senator, *Variae* II, 45, MGH AA XII.

⁶⁰ *Ibidem* II, 16, 5.

⁶¹ *Ibidem* II, 1, 2.

⁶² Iordanes, *De origine actibusque Getarum* 303, MGH AA V, 1.

3. Odznaczający się cnotami chrześcijańskimi i opiekujący się Kościołem

W treści listów z kancelarii Teodoryka Wielkiego przewijają się w różnych fragmentach nawiązania do istotnych wartości chrześcijańskich. Pokazuje to, że religia i wiara chrześcijańska stanowiła jeden z fundamentów kształtowania wizerunku „idealnego władcy”, na którym opierali się rządzący Cesarstwem Rzymskim od czasów Konstantyna Wielkiego⁶³. Uważano, że dobry władca jest chrześcijaninem, wspierającym Kościół i żyjący w zgodzie z przekazem Pisma Świętego⁶⁴.

W tym miejscu przypomnijmy, że pewnym problemem dla nas jest przynależność konfesyjna Teodoryka (anomejczyka lub homejczyka), o czym wspominaliśmy już w poprzedniej części artykułu. Kasjodor Senator, który redagował jego listy, był nicejczykiem, jednak utrzymywał swoje stanowisko bez problemów. Gdyby było inaczej, w źródłach by to odnotowano⁶⁵. Jest to dowód na dość szeroką tolerancję religijną ostrogockiego króla. W niniejszym podrozdziale nie będziemy jednak skupiać się na niuansach teologicznych, tylko zajmiemy się Teodorykową wizją „idealnego” władcy wobec chrześcijaństwa.

Jednym z najważniejszych z zadań panującego była troska o wspólnotę kościelną. Władca powinien nieustannie korzystać z Bożej pomocy w kierowaniu państwem⁶⁶. Poprzez fundacje na rzecz Kościoła⁶⁷, wspieranie biskupów i wiernych okazywał szacunek dla

⁶³ Por. Eusebius Caesariensis, *HE X*, 9, 1–9, Sch 31.

⁶⁴ Oczywiście, takie podejście dotyczyło panujących od czasów Konstantyna Wielkiego niezależnie od wyznania czy to homejskiego (jak i Walens), czy nicejskiego jak pozostali cesarze (poza problematycznym panowaniem Juliana Apostaty).

⁶⁵ Jako przedstawiciele dwóch przeciwstawnych obozów konfesyjnych Kasjodor i Teodoryk raczej na pewno nie mieli wspólnych poglądów na temat władzy króla nad Kościołem.

⁶⁶ Cassiodorus Senator, *Variae III*, 20, 1, MGH AA XII.

⁶⁷ Ciekawym przykładem może być zalecenie dbania o bazylikę św. Piotra w Rzymie, ponieważ w niej znajdowały się najważniejsze dla chrześcijan relikwie. Rzym nie był stolicą państwa Teodoryka, ale współpraca jego biskupa (najważniejszego w świecie chrześcijańskim) wraz z królem mogła przynosić nie tylko duchowe korzyści; por. R. Lizzi Testa, *La Collectio Avellana. Il suo compilatore e i suoi fruitori, fra Tardoantico e Alto Medioevo*, „Cristianesimo nella storia” 2018, vol. 39, s. 9–37 (zwłaszcza s. 32–36 o obowiązku dbania przez władcę o bazylikę św. Piotra oraz o prymacie biskupa Rzymu).

chrześcijaństwa⁶⁸. Teodoryk wierzył, że dbając w ten sposób o rozwój oraz istnienie Kościoła (w tym wypadku zgodnego z wyznaniem anomejskim lub homejskim Teodoryka), zapewniał państwu dobrobyt i szczęście, a przede wszystkim zbawienie dla wierzących⁶⁹. W oczach Teodoryka wsparcie chrześcijaństwa stanowiło misję każdego władcy myślącego o życiu wiecznym⁷⁰. Królowi w tym zadaniu miało pomóc powszechne edukowanie społeczeństwa w cnotach chrześcijańskich, realizowane przez kościelną hierarchię (m.in. praktykowanie cnót w życiu codziennym).

Rządzący, także w ramach troski o Kościół, powinien zajmować się moralnością swoich poddanych. Jedną z największych bolączek hierarchii kościelnej stanowiła moralność seksualna wiernych. O tej kwestii wypowiadał się Teodoryk, zaznaczając, że należy pielęgnować czystość seksualną chrześcijan⁷¹. Małżeństwo stanowiło zaś w oczach króla obiekt szczególnej uwagi – władca wraz z biskupami i całym duchowieństwem mieli obowiązek dbać i rozwijać właściwe rozumienie miłości małżeńskiej⁷². Szczególnie krytykowano cudzołóstwo i nieprzestrzeganie przez poddanych zasad chrześcijańskiej moralności seksualnej⁷³. Z tych powodów Teodoryk w jednym z listów upominał poddanych, którzy polubili tańce, dowodząc, że prowadziły one do upadku obyczajów i moralności⁷⁴. Krytyka tańców w listach ostrogockiego króla nie może dziwić – w ten sposób propagował powszechną krytykę tańców obecną w starożytnym chrześcijaństwie⁷⁵.

Władca jednak nie powinien tylko skupiać się na sferze seksualnej poddanych, lecz troszczyć się o ogólnie pojmowaną moralność chrześcijańską, dbając o to, aby wierni przestrzegali zasad

⁶⁸ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 26, 2, MGH AA XII.

⁶⁹ Por. *ibidem* II, 29, 1–2; 30, 1–2.

⁷⁰ *Ibidem* II, 27, 1.

⁷¹ Por. *ibidem* II, 10, 1–2.

⁷² *Ibidem* II, 11, 1.

⁷³ *Ibidem* I, 37, 3.

⁷⁴ *Ibidem* II, 40, 5.

⁷⁵ Tańce w opiniach Ojców Kościoła były grzechem z powodów zbyt intymnych kontaktów między mężczyzną a kobietą, co groziło chrześcijanom poważnymi nadużyciami w sferze seksualności; por. Ambrosius, *Ep.* 27, 5, CSEL 82/1; Augustinus, *Sermo* 311, 5, PL 38; Salvianus, *De gubernatione Dei* VI, 78, CSEL 8; Petrus Chrysologus, *Sermo* 127, 9–10, PL 52. Na temat opinii o tańcach w całym Kościele w okresie starożytnym por. C. Andresen, *Altchristliche Kritik am Tanz*, „Zeitschrift für Kirchengeschichte” 1961, Bd. 72, s. 217–262.

moralnych zawartych w Piśmie Świętym i nauczaniu biskupów⁷⁶. Teodoryk poruszał te tematy w większości swoich listów. Szczególną uwagę zwracał zaś na trzy sprawy. Po pierwsze, ganił pewnych handlarzy w Italii nieuczciwie bogacących się na obrzędach funeralnych, wykorzystując smutek i żal rodzin po stracie swoich członków⁷⁷. Król stanowczo zauważał, że takie działania były niezgodne z jakąkolwiek etyką i moralnością. Po drugie, niezwykle mocnej krytyce poddawał krwawe widowiska z gladiatorami⁷⁸. Oczywiście w pierwszej połowie VI w. na arenach nie walczone przeciwko ludziom, lecz przeciwko zwierzętom, co też często prowadziło do różnych wypadków i nagłych śmierci⁷⁹. Podobnie jak tańce owe brutalne rozrywki również były niedozwolone dla chrześcijan, jednak niewielu wiernych przestrzegało napomnień hierarchii kościelnej i władców⁸⁰. Po trzecie, w liście do Argolika, prefekta Rzymu, Teodoryk zauważał, że niegodnym było zajmowanie się magią i wszelkimi zwyczajami pogańskimi⁸¹. Należało dbać o czystość wiary chrześcijańskiej (rzecz jasna zgodnej z anomejskim lub homejskim wyznaniem ostrogockiego króla), osądzając tych, którzy zajmowali się praktykami związanymi z pogańską obyczajowością⁸². Powroty do wierzeń pogańskich lub koniunkturalne nawrócenia były poważnym problemem, z którym od późnego antyku musiała się zmagać hierarchia kościelna⁸³. Przytoczone

⁷⁶ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* IV, 5, 1–3, MGH AA XII.

⁷⁷ *Ibidem* III, 19, 2.

⁷⁸ Por. *ibidem* V, 42, 1–12.

⁷⁹ Por. D.S., *Gladiators and Blood Sport* [w:] *Gladiator: Film and History*, ed. M.M. Winkler, Oxford 2004, s. 73–87.

⁸⁰ Konstantyn Wielki zakazał całkowicie walk gladiatorów, jednak przepisu tego nikt nie przestrzegał; por. J. Grzywaczewski, *Ku chrześcijańskim korzeniom Europy. Znaczenie nawrócenia cesarza Konstantyna dla Kościoła, dla Cesarstwa Rzymskiego, dla Europy*, VoxP 2014, t. 61, s. 31. Bardzo wychwalał tę decyzję Konstantyna Euzebiusz z Cezarei, jednak nie wspominał o efektach jej realizacji; por. Eusebius Caesariensis, *De Vita Constantini* IV, 25, PG 20. Dopiero w połowie V w. przestano organizować walki ludzi przeciwko ludziom na arenie; por. P. Veyne, *L'Empire gréco-romain*, Paris 2005, s. 615–630.

⁸¹ *Ibidem* IV, 22, 1.

⁸² Por. *ibidem* IV, 2–4.

⁸³ Por. R. MacMullen, *Christianizing the Roman Empire (A.D. 100–400)*, New Haven–London 1984, s. 83–85; J. Pałucki, *Nawrócenia w IV wieku. Motywy oraz reperkusje społeczne*, VoxP 1997, t. 17, z. 32–33, s. 187–197; D. Kasprzak, *Duszpasterstwo V wieku. Studium porównawcze myśli pasterskiej św. Piotra Chryzologa i Saluwiana z Marsylii*, Kraków 2008, s. 13; *idem*, *Kościół IV i V wieku a połowiczne nawrócenia na chrześcijaństwo* [w:] *Problemy duszpasterskie starożytnego Koś-*

powyższe przykłady pokazują, że Teodoryk troszczył się o przestrzeganie moralności i zasad chrześcijańskich wśród poddanych swojego państwa.

Z realizacją założeń moralności chrześcijańskiej łączyło się praktykowanie cnót. Najważniejsze w Ewangeliach było przykazanie miłości⁸⁴, o którym wielokrotnie pisano i którym każdy chrześcijanin powinien się kierować⁸⁵, również „idealny” władca. Przede wszystkim król miał kierować się miłością i miłosierdziem⁸⁶. Żeby być dobrym władcą, należało stosować w każdym aspekcie kierowania państwem zasadę miłości Boga i bliźniego, a także wynikającą z nich łaskawość⁸⁷. Teodoryk zauważał we fragmencie wspomnianego listu, że władca powinien wykazywać się „zdrowym rozsądkiem” w rozstrzyganiu spraw, czasem „naciągając” granice sprawiedliwości, tak aby nie skrzywdzić człowieka i kierować się nade wszystko jego dobrem⁸⁸.

„Idealny” władca powinien pomagać także wszystkim, którzy byli niesprawiedliwie traktowani⁸⁹. Wtedy realizowałby dalsze przesłania wynikające z przykazania miłości.

Obowiązkiem miłosiernego chrześcijanina było udzielanie jałmużny, która stanowiła wsparcie w drodze ku życiu wiecznemu i zbawieniu⁹⁰. Teodoryk również wspominał w jednym z listów, że król musi być hojny i życzliwy dla swoich najuboższych poddanych⁹¹. Realizował to na kilka sposobów. Po pierwsze zwolnił jednego z mediolańskich kupców z opłat handlowych za to, że wspierał ubogich⁹². Takim przykładem Teodoryk zachęcał innych ludzi do udzielania jałmużny. Po drugie sam król wspomagał i dbał o służbę pałacową, wynagradzając ich odpowiednią pensją⁹³.

ciola, red. J. Pałucki, Lublin 2009, s. 161–183; M. Kieling, *Kościół wobec idolatrii na podstawie Dokumentów Synodów w latach 50–381*, VoxP 2010, t. 30, s. 282–292.

⁸⁴ Por. Mt 22,37–40; Mk 12,29–31; Łk 10,27.

⁸⁵ Por. P. Kasiłowski, *Przykazanie miłości Boga i miłości bliźniego w tradycji synoptycznej*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 1997, t. 10, s. 141–150.

⁸⁶ Cassiodorus Senator, *Variae* V, 44, 4, MGH AA XII.

⁸⁷ *Ibidem* II, 9, 1.

⁸⁸ *Ibidem*.

⁸⁹ *Ibidem* II, 10, 1.

⁹⁰ Por. J. Gliściński, *Zagadnienia społeczne w pismach Ojców Kościoła*, „Collectanea Theologica” 1993, t. 63/1, s. 53–57.

⁹¹ Cassiodorus Senator, *Variae* II, 2, 1, MGH AA XII.

⁹² *Ibidem* II, 30, 2.

⁹³ *Ibidem* III, 19, 1.

Pokazywał w ten sposób, że każdy pracownik zasługiwał na godne wynagrodzenie. Przede wszystkim uważał, że władca miał obowiązek, wynikający z chrześcijańskich nauk, nieustannie troszczyć się o słabszych obywateli⁹⁴.

Inną z cnót „idealnego” władcy była uczciwość⁹⁵. Teodoryk nakazywał wynagradzać różnego rodzaju zaszczytami tych, którzy wykazywali się w jego państwie nieposzlakowaną uczciwością⁹⁶. W ten sposób król po raz kolejny zachęcał innych, aby podążali za przykładem uczciwych i właściwie postępować, zgodnie z przykazaniami biblijnymi.

Z uczciwością wiązało się także przestrzeganie prawa. Teodoryk traktował tę kwestię bardzo poważnie, dbając o wszystkie aspekty sądownictwa w swoim państwie⁹⁷. Potępiał każdego za nieuczciwe działania, jak chociażby Żydów z Genui, którzy mieli oszukiwać w handlu, o czym czytaliśmy w liście zredagowanym w latach 507/511⁹⁸. Widzimy więc, że uczciwość stanowiła kolejną z cech obrazu „idealnego” władcy kreowanego przez Teodoryka.

Ponadto władca powinien był unikać pychy, ganić ją oraz niszczyć, najpierw u siebie, następnie u innych⁹⁹. Pokora była ważną cnotą króla.

Teodoryk uczył również swoich poddanych szacunku do rodziców. W jednym z listów dokładnie nakazał przyjrzeć się sprawie ataku Romulusa na swojego ojca Martinusa, jednocześnie podkreślając, jak ważna dla rozwoju państwa jest szacunek dzieci okazywany rodzicom lub opiekunom¹⁰⁰. Takie podejście wynikało z zasad wychowania łączących rzymskie tradycje pedagogiczne z chrześcijańskimi.

Inną cechą „idealnego” władcy miała być tolerancja religijna. Teodoryk zezwalał Żydom na wiele, pisząc przy okazji: „Religii nie możemy Wam narzucić, ponieważ nikogo nie zmusza się, aby wierzył wbrew woli”¹⁰¹. Z jednej strony możemy to interpretować jako wypowiedź tolerancyjnego, znacznie wyprzedzającego swoje czasy, władcy. Z drugiej zaś taka postawa mogła być efektem trudności

⁹⁴ *Ibidem* III, 20, 1.

⁹⁵ *Ibidem* II, 26, 4.

⁹⁶ Por. *ibidem* II, 28, 1–5.

⁹⁷ Por. *ibidem* II, 14, 1–5.

⁹⁸ *Ibidem* II, 27, 1.

⁹⁹ *Ibidem* III, 20, 1.

¹⁰⁰ *Ibidem* II, 14, 5.

¹⁰¹ *Ibidem* II, 27, 2; cyt. polski za: SCL XI, s. 75*.

w państwie, w którym istniały problemy religijne wynikające z faktu, że Ostrogoci rządzący Italią byli anomejczykami lub homejczykami (przy aktywnej działalności zwolenników obozu nicejskiego oraz istnieniu różnych pomniejszych herezji i schizm)¹⁰². Pewien wpływ miały też zapewne problemy polityczne związane z ekspansją katolickich Franków¹⁰³. Teodoryk, pisząc w ten sposób o religii, mógł po prostu dążyć do zaprowadzenia w swoim państwie spokoju.

W wizji Teodoryka „idealny” władca był chrześcijaninem (prawowiernym z jego punktu widzenia), który powinien z wielką troską dbać o poddanych i Kościół, kultywować cnoty chrześcijańskie w swoim życiu oraz zachęcać do nich innych. Najważniejsze było kierowanie się przykazaniem miłości oraz naukami zawartymi w Piśmie Świętym. Poprzez swój przykład władca mógł zachęcać innych, aby stawali się lepszymi chrześcijanami i podążali „prostą” drogą ku zbawieniu. Ważnym aspektem była również tolerancja religijna praktykowana w państwie. O tym, że Teodoryk prowadził politykę tolerancji religijnej (w zakresie wyznania chrześcijańskiego, co miało dotyczyć także grup niezaliczanych w jego ocenie do ortodoksyjnych), może jeszcze świadczyć źródło *Anonymus Valesianus* (nazywane również *Excerptum Valesianum*) z połowy VI stulecia¹⁰⁴, w którym autor pisał, że Teodoryk, przynależąc do „sekt ariańskiej”, nie stwarzał żadnych problemów katolikom¹⁰⁵.

¹⁰² Mimo różnych trudności Teodoryk starał się zapewniać swobodę wyznania każdemu, o czym mogą świadczyć pozwolenia na budowę katolickich świątyń w Rawennie oraz duża swoboda w działaniach katolickich kapłanów i biskupów; por. R. Lizzi Testa, *Bishops, Ecclesiastical Institutions and the Ostrogothic Regime* [w:] *A Companion to Ostrogothic Italy*, eds. J.J. Arnold, M. Shane Bjornlie, K. Sessa, Leiden–Boston 2016, s. 451–479.

¹⁰³ Ok. 496 r. przyjął chrześcijaństwo z obozu katolickiego (nicejskiego) i od tego momentu zaczął traktować królestwo Franków i siebie jako obrońców prawdziwej wiary chrześcijańskiej; por. B.S. Bachrach, *Merovingian Military...*, s. 6–7. Chrzest przyjął zaś ok. 508 r.; por. D. Shanzer, *Dating the baptism of Clovis: the bishop of Vienne vs the bishop of Tours*, „Early Medieval Europe” 1998, vol. 7/1, s. 29–57.

¹⁰⁴ O tym źródle, a raczej dwóch niezależnych od siebie źródłach odkrytych w XVII w., a opisujących w pierwszej części czasy Konstantina (*Anonymus Valesianus* I), w drugiej Teodoryka (*Anonymus Valesianus* II, <http://www.thelatinlibrary.com/valesianus2.html> [dostęp 15.10.2022 r.]), T.S. Burns pisał: „was probably written near Ravenna ca. 540–550”; por. T.S. Burns, *The Ostrogoths: Kingship and Society*, Wiesbaden 1980, s. 66.

¹⁰⁵ Słowa o sekcie ariańskiej brzmią negatywnie w przeciwieństwie do opisu poczynań Teodoryka podczas jego rządów. Możemy zatem uznać ten fragment za dość wiarygodny. Autor prawdopodobnie był związany z obozem nicejskim, a jednak mimo to korzystnie przedstawiał panowanie Teodoryka, szczególnie w kwestii

Podsumowanie

Teodoryk miał jasny i ściśle określony obraz „idealnego” władcy, który powinien być sprawiedliwy, przestrzegający nadanych praw i szlachetny w swoim postępowaniu¹⁰⁶. Powinien dbać o wszystkich poddanych bez wyjątku oraz troszczyć się o wszelkie aspekty działalności państwa – rozwój wewnętrzny, sprawy wojskowe i „politykę zagraniczną”. Co też oczywiste, „idealny” władca w wizji ostrogockiego króla musiał we wszystkich działaniach kierować się cnotami chrześcijańskimi i postępować zgodnie z naukami ewangelicznymi (zwłaszcza praktykować przykazanie miłości)¹⁰⁷. Naturalną tego konsekwencją było sprawowanie pieczy nad wspólną kościelną (zapewne anomejską lub homejską, co mogło powodować konflikty wewnętrzne).

O tym, że Teodoryk rzeczywiście miał dokładną i uporządkowaną wizję „idealnego” władcy, zaświadczał Ewagriusz Scholastyk. Historyk ten, bazując na relacji kronikarza bizantyjskiego Eustatusza z Epifanii¹⁰⁸, podkreślał, że Teodoryk w oczach ludzi (Rzymian) był wybitnym dowódcą, człowiekiem zasłużonym i dbającym o cnoty jeszcze przed pokonaniem Odoakra¹⁰⁹, a podsumowując jego panowanie, zaznaczał, że wszystko poświęcił ideałom Rzymu¹¹⁰. Jest to dość istotna dla naszych rozważań opinia. Ewagriusz bowiem w swoim dziele przede wszystkim skupiał się na Bizancjum, niewiele miejsca poświęcając dawnej zachodniej części Imperium. Z tego powodu jego opinia na temat Teodoryka (co prawda krótka i opierająca się na innym kronikarzu) może być uznana za wiarygodną.

Aby utrzymać wspomniany obraz „idealnego” władcy, należało postępować konsekwentnie i kontynuować wszelkie rozpoczęte projekty, które miały poprawić byt poddanych oraz rozwój samego

polityki wyznaniowej. Widzimy, że Teodoryk w oczach Anonima miał pozytywny (względnie neutralny) stosunek do wyznających wiarę nicejską (katolicką); por. *Anonymus Valesianus* II, 12.60, gdzie w oryginale czytamy: „[...] Nihil enim perperam gessit. Sic gubernavit duas gentes in uno, Romanorum et Gothorum, dum ipse quidem Arrianae sectae esset, tamen nihil contra religionem catholicam temptans [...]”.

¹⁰⁶ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* V, 27, 1, MGH AA XII; *ibidem* V, 40, 1–2.

¹⁰⁷ *Ibidem* V 44, 4.

¹⁰⁸ Na temat Eustatusza i niewielu zachowanych fragmentów jego prac por. W. Treadgold, *The Early Byzantine Historians*, Basingstoke 2007, s. 114–120.

¹⁰⁹ Evagrius Scholasticus, *Historia Ecclesiastica* 3, 27, PG 86b.

¹¹⁰ *Ibidem* 4, 19.

państwa¹¹¹. „Idealny” władca w opinii Teodoryka musiał budować swoimi czynami wierność wśród ludu, ponieważ przykład był dawany „z góry”¹¹². Należało też wymagać posłuszeństwa, ponieważ władza królewska była (podobnie jak w wypadku Konstantyna Wielkiego i kolejnych cesarzy chrześcijańskich) nadawana przez Boga¹¹³. Nie można było również porównywać władcy z ludźmi niegodziwymi i złymi¹¹⁴. Teodoryk uważał, że sprawować władzę należy zgodnie z duchem nauczania chrześcijańskiego¹¹⁵. Król swoim przykładem miał służyć również innym władcom, tak aby panowanie chrześcijan rozciągało się na cały znany świat.

Istotną kwestią w kreowaniu obrazu Teodoryka Wielkiego były wciąż żywe idee Cesarstwa¹¹⁶, widoczne w analizowanych listach z kancelarii królewskiej. Przede wszystkim w państwie Teodoryka nadal funkcjonowało prawo rzymskie¹¹⁷. Król wielokrotnie podkreślał, że należało przestrzegać „dawnych” (czyli rzymskich) rozporządzeń¹¹⁸. Prawa te stanowiły fundament ostrogockiego państwa i Teodoryk uważał, że skoro są odpowiednie, nie było potrzeby ich modyfikowania. Z przytoczonych fragmentów korespondencji wynikało wyraźnie, że każdy „idealny” władca powinien przestrzegać oraz wprowadzać rzymskie prawa. Takie podejście wiązało się ze swoistym kultem „dawnego” Rzymu, propagowanym przez Teodoryka, oraz jego zamierzeniom przywrócenia Cesarstwa na Zachodzie¹¹⁹. Tendencje te potwierdzał także Ewagriusz Scholastyk we fragmencie *Historii Kościelnej* dotyczącym wydarzeń po śmierci Teodoryka. Wspominał, że ostrogocki król poświęcił całe swoje życie budowaniu rzymskiej suwerenności¹²⁰.

Jednocześnie z treści analizowanych listów z kancelarii królewskiej wynika, że od czasu upadku struktur zachodniorzymskiego

¹¹¹ Por. Cassiodorus Senator, *Variae* I, 25, 1, MGH AA XII; *ibidem* III, 35; *ibidem* IV, 31, 1.

¹¹² *Ibidem* II, 15, 1.

¹¹³ Por. *ibidem* V, 8, 1; 14, 3.

¹¹⁴ *Ibidem* III, 35.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ Na ten temat por. J.J. Arnold, *Theoderic and the Roman Imperial Restoration*, Cambridge–New York 2014, s. 175–230.

¹¹⁷ Cassiodorus Senator, *Variae* I, 27, 1, MGH AA XII.

¹¹⁸ Por. *ibidem* II, 4, 1; 24, 1; 26, 5; *ibidem* III, 8, 2; 43, 1; *ibidem* IV, 17, 1; 35, 1.

¹¹⁹ Por. *ibidem* III, 9, 1; 17, 1; *ibidem* IV, 6, 3.

¹²⁰ Evagrius Scholasticus, *Historia Ecclesiastica* 4, 19, PG 86b.

Cesarstwa niewiele uległo zmianie w kwestii obowiązującego prawa oraz administracji.

Teodoryk sądził, że aby stać się „idealnym” władcą, należy praktykować przedstawione powyżej cnoty, Uważał, że „zamysły króla są matką publicznego splendoru i rodzą się z nich takie formy wolności, jak zadecyduje władca. Prędzej może się zdarzyć, [...] że natura popełni błąd, niż że władca ukształtuje państwo niepodobne do siebie”¹²¹. Władca, przestrzegając przepisów i zasad, które były uznawane za „dobre”, sam kreował rzeczywistość w państwie i stawał się jakby przedstawicielem Boga na Ziemi. Widać w tej kreacji ideologię „idealnych” władców chrześcijańskich z epoki późnego antyku, a także zapowiedź wizerunku „idealnego” władcy średniowiecznego.

O tym, że Teodoryk – już krótko po śmierci – w oczach współczesnych był postrzegany rzeczywiście zgodnie z kreowanym przez siebie obrazem, może świadczyć opinia Witigisa z 536 r. Pierwszy władca Ostrogotów spoza dynastii Amalów¹²² w jednym z listów pisał: „Na koniec obiecujemy, że nasze panowanie będzie takie, jakie przystoi Gotom po śmierci sławnego Teodoryka – człowieka jedyne go w swym rodzaju i z pewnością stworzonego do obowiązków państwowych, aby każdy władca o tyle był uważany za znakomitego, o ile wiadomo będzie, że szanuje jego postanowienia. Stąd za jego potomka będzie uchodził ten, który będzie zdolny dorównać jego czynom. A zatem bądźcie zatroskani o dobro naszego państwa, bezpieczni w tym, co dotyczy spraw wewnętrznych”¹²³. Słowa te dowodzą, że Teodoryk stawał się wzorem, a jego rządy modelem dla kolejnych władców¹²⁴.

¹²¹ Cassiodorus Senator, *Variae* III, 12, 1, MGH AA XII; cyt. polski za: SCL XI, s. 104*.

¹²² Witigis panował w latach 536–540 i został pokonany przez Belizariusza. O czasach rządów Witigisa por. T. Kovács, *Procopius's Sibil – The Fall of Vitigis and the Ostrogoths*, „Graeco–Latina Brunensia” 2019, vol. 24/2, s. 113–124.

¹²³ Cassiodorus Senator, *Variae* X, 31, 5, MGH AA XII; cyt. polski za: SCL XI, s. 401*.

¹²⁴ Na temat recepcji Teodoryka w średniowieczu znakomitą analizę przeprowadził A. Goltz, *Barbar – König – Tyrann. Das Bild Theoderichs des Großen in der Überlieferung des 5. bis 9. Jahrhunderts*, Berlin 2008.

Bibliografia

Źródła

- Ambrosius, Epistulae et acta, epistularum libri I–VI*, ed. O. Faller [w:] *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 82/1, Wien 1968.
- Anonymus Valesianus II*, <http://www.thelatinlibrary.com/valesianus2.html> [dostęp 15.10.2022 r.].
- Augustinus, *Sermo 311*, ed. J.P. Migne [w:] *Patrologia Latina*, vol. 38, Paris 1865, s. 1415–1420.
- Biblia Tysiąclecia*, Poznań 2003.
- Cassiodoro Varie*, vol. 1–6, curr. A. Giardino, G.A. Cecconi, I. Tantillo Roma 2014–2019.
- Cassiodorus Senator, *Variae* hrsg. v. T. Mommsen [w:] *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*, Bd. XII, Berlin 1894.
- Eusebius Caesariensis, *Historia Ecclesiastica*, ed. G. Bardy, E. Schwartz [w:] *Sources Chrétiennes*, vol. 31, Paris 1952.
- Eusebius Caesariensis, *De Vita Constantini*, ed. J.P. Migne [w:] *Patrologia Graeca*, vol. 20. Paris 1857.
- Evagrius Scholasticus, *Historia Ecclesiastica*, ed. J.P. Migne [w:] *Patrologia Graeca*, vol. 86b, Paris 1865.
- Gregorius Turonensis, *Libri Historiarum* hrsg. v. B. Krusch, W. Levison [w:] *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Merovingicarum*, Bd. I, 1, Hannover 1951.
- Iordanes, *De origine actibusque Getarum* 299, hrsg. v. T. Mommsen [w:] *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi*, Bd. V, 1, Berlin 1882.
- Petrus Chrysologus, *Sermo 127*, ed. J.P. Migne [w:] *Patrologia Latina* vol. 52, Paris 1846, s. 549–552.
- Salvianus, *De gubernatione Dei*, ed. F. Pauly [w:] *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, vol. 8, Wien 1883.
- Synodi et Collectiones Legum*, vol. XI, Kasjodor Senator, *Variae*, tłum. A. Kołtunowska – Przedmowa, Księgi I–V, IX, R. Sawa – Księgi VI–VIII, X–XII, rewizja przekładu i oprac. M Ożóg, H. Pietras, Kraków 2017.

Literatura przedmiotu

- Andresen C., *Altchristliche Kritik am Tanz*, „Zeitschrift für Kirchengeschichte” 1961, Bd. 72, s. 217–262.

- Arnold J.J., *Theoderic and the Roman Imperial Restoration*, Cambridge–New York 2014.
- Bachrach B.S., *Merovingian Military Organization 481–751*, Minneapolis 1972.
- Brachtendorf J., *Augustine: Peace Ethics and Peace Policy* [w:] *From Just War to Modern Peace Ethics*, eds. H.-G. Justenhoven, W.A. Barberi, Berlin–Boston 2012, s. 49–70.
- Burns T.S., *The Ostrogoths: Kingship and Society*, Wiesbaden 1980.
- Christensen A.S., *Cassiodorus, Jordanes and the History of the Goths*, Copenhagen 2002.
- Claude D., *Geschichte der Westgoten*, Stuttgart 1970.
- Favrod J., *Les Burgondes. Un royaume oublié au cœur de l'Europe*, Lausanne–Paris 2011.
- Gliściński J., *Zagadnienia społeczne w pismach Ojców Kościoła*, „Collectanea Theologica” 1993, vol. 63/1, s. 53–65.
- Goltz A., *Barbar – König – Tyrann. Das Bild Theoderichs des Großen in der Überlieferung des 5. bis 9. Jahrhunderts*, Berlin 2008.
- Grzywaczewski J., *Ku chrześcijańskim korzeniom Europy. Znaczenie nawrócenia cesarza Konstantyna dla Kościoła, dla Cesarstwa Rzymskiego, dla Europy*, „Vox Patrum” 2014, t. 61, s. 9–38.
- Hartmann M., *Die Königin im frühen Mittelalter*, Stuttgart 2009.
- Kasiłowski P., *Przykazanie miłości Boga i miłości bliźniego w tradycji synoptycznej*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 1997, t. 10, s. 141–150.
- Kasperski R., *Amalowie a Wizygoci. Kasjodor i Ablavius – dwie relacje o władzy amalskich królów na Gotami*, „Studia Źródłoznawcze” 2009, t. 47, s. 1–16.
- Kasprzak D., *Duszpasterze V wieku. Studium porównawcze myśli pasterskiej św. Piotra Chryzologa i Salwiana z Marsylii*, Kraków 2008.
- Kasprzak D., *Kościół IV i V wieku a połowiczne nawrócenie na chrześcijaństwo* [w:] *Problemy duszpasterskie starożytnego Kościoła*, red. J. Pałucki et al., Lublin 2009, s. 161–183.
- Kieling M., *Kościół wobec idolatrii na podstawie Dokumentów Synodów w latach 50–381*, „Vox Patrum” 2010, t. 30, s. 282–292.
- Kovács T., *Procopius's Sibil – The Fall of Vitigis and the Ostrogoths*, „Graeco–Latina Brunensia” 2019, vol. 24/2, s. 113–124.
- Lizzi Testa R., *Bishops, Ecclesiastical Institutions and the Ostrogothic Regime* [w:] *A Companion to Ostrogothic Italy*, eds. J.J. Arnold, M. Shane Bjornlie, K. Sessa, Leiden–Boston 2016, s. 451–479.

- Lizzi Testa R., *La Collectio Avellana. Il suo compilatore e i suoi fruitori, fra Tardoantico e Alto Medioevo*, „Cristianesimo nella storia” 2018, vol. 39, s. 9–37.
- MacMullen R., *Christianizing the Roman Empire (A.D. 100–400)*, New Haven–London 1984.
- Pałucki J., *Nawrócenia w IV wieku. Motywy oraz reperkusje społeczne*, „Vox Patrum” 1997, t. 17, z. 32–33, s. 187–197.
- Potter D.S., *Gladiators and Blood Sport [w:] Gladiator: Film and History*, ed. M.M. Winkler, Oxford 2004, s. 73–87.
- Stevenson W.R., *Christian Love and Just War. Moral Paradox and Political Life in St. Augustine and His Modern Interpreters*, Macon 1987.
- Treadgold W., *The Early Byzantine Historians*, Basingstoke 2007.
- Veyne P., *L’Empire gréco-romain*, Paris 2005.
- Zimmermann O.J., *The Late Latin Vocabulary of the „Variae” of Cassiodorus*, Washington 1944.

Abstract

A few remarks on the image of the “ideal ruler” Theodoric the Great in the light of Cassiodorus Senator’s “Variae”
(part two)

This is the second part of an article analysing letters from the royal chancellery of Theodoric the Great in terms of creating an image of an “ideal” Christian ruler on the example of Theodoric. Following a brief introduction (background information appears in the first part), we discuss the next three features of an “ideal” ruler emerging from the sources: engagement in military affairs, skilful conduct of foreign affairs, Christian virtues and care for the Church. This part of the article also includes conclusions about the image of an “ideal” Christian ruler presented on the example of Theodoric.